

ПОВІДОМЛЕННЯ

Питання історії України нового часу

А. І. ПАВКО (Київ)

ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ НА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ КРАЮ В 1900—1907 рр.

На початку ХХ ст. українські партії Східної Галичини розгорнули активну громадську діяльність. На даному етапі відбулося злиття партійно-політичних структур з рухом мас. Це свідчило про зростання національно-політичної свідомості українського народу. В своїй політичній роботі радикальна, національно-демократична й соціал-демократична партії поставили перед собою спільне завдання: “Пізнати народні маси, їх положення і потреби, й працювати над їх усвідомленням і піднесенням. Витворити з темного українського селянства й робітництва свідомих членів українського народу, який не дав би на поталу своїх прав та вмів охоронитися перед загибеллю”¹.

Українська радикальна партія (УРП), хоч і була дуже ослаблена відходом від неї націонал-радикалів і соціал-демократів, не втратила свого значення серед селян Східної Галичини. Найбільше симпатій вони виявляли саме до радикальної партії. Про це свідчать численні листи селян регіону до керівництва Русько-української радикальної партії (РУРП), які зберігаються в рукописному фонді М. Павлика у Центральному державному історичному архіві в м. Львові². Незважаючи на активне поширення радикальних ідей у галицькому суспільстві, в організаційному відношенні УРП була слабкою. “Немає людей, — зазначав І. Франко, — немає характерів, немає фондів, немає одноцільної діяльності”³. Тому керівництво УРП намагалося зміцнити партію ідеологічно й організаційно.

Посилення політичного впливу Української радикальної партії серед галицького суспільства на початку ХХ ст. було викликане насамперед еволюцією її програмних засад. На з’їзді УРП, який відбувся 20—21 листопада 1904 р., було утворено спеціальну комісію для підготовки нової програми партії. До її складу ввійшли лідери УРП — М.Павлик, Л.Бачинський, К.Трильовський. У підготовленій комісією відозві містився заклик “приступити до завзятої праці щодо освідомлення та організації мас робочого українського народу по селах і містах”⁴. Комісія розробила нову програму партії, що була схвалена на наступному з’їзді УРП, який відбувся в 1905 р.

В основу програми була покладена ідея поєднання національних і соціальних аспектів визвольної боротьби українського народу. У своїй діяльності Українська радикальна партія керувалася тим, що “остаточне визво-

лення українсько-руського народу з теперешнього його суспільного і політичного поневолення тісно зв'язане з рівночасним суспільно-економічним визволенням працюючих мас усіх культурних народів”⁵. Ліворадикальна партія Східної Галичини в програмному документі наголосила на тому, що “стоїть на основі соціалізму і змагає до усунення всякого визиску праці, до запевнення мас українсько-руського народу свобідного розпорядження землею і всіми средствами продукції, до утворення можности свобідного розвою всіх культурних сил українсько-руського народу і кожної його одиниці”⁶.

В політичній сфері Русько-українська радикальна партія своїм пріоритетним завданням вважала вирішення національного питання. Для українців радикали домагались утворення окремої політичної території з українських частин Галичини і Буковини.

Важливими політичними вимогами, відображеними у програмі, було запровадження безпосереднього, загального, таємного і рівного виборчого права, свободи зборів, товариств, слова, науки і друку⁷. Характерною особливістю нової програми радикалів було також те, що УРП проголосила себе партією всього “працюючого люду”. Для робітників вона домагалася скорочення робочого дня, заборони дитячої праці, дотримання недільного відпочинку, запровадження робітничої інспекції. У селянському питанні радикали виступали за викуп на громадські кошти поміщицької землі і перехід її у власність сільських громад⁸.

Важливим напрямом громадської діяльності радикалів була організація масових віч і демонстрацій з вимогою проведення земельної реформи, підвищення платні сільськогосподарським робітникам поміщицьких маєтків. Неорганізовані акції сільськогосподарських робітників і сільської бідноти, єдиним джерелом існування яких були заробітки по панських дворах і фільварках, згодом переросли в організований страйковий рух за збільшення заробітної плати і поліпшення побутових умов. Навесні 1900 р. селянські страйки охопили 15 сіл Борщівського повіту, зокрема маєтки великого польського землевласника графа Баворовського. Виступ придушили австрійські війська. Однак це не вирішило проблеми⁹.

На тлі економічного визиску українських селян польськими поміщиками масовий хліборобський страйк відбувся у Східній Галичині в 1902 р. Його організаторами, крім радикалів, були також соціал- і націонал-демократи. Представники цих партій створювали в селах спільні страйкові комітети, вели серед галицького селянства пропагандистську роботу, випускали політичні відозви. Так, у відозві Гусятинського страйкового комітету зазначалося: “Браття селяни! Вже доволі каторжної праці! Досить наших сліз, нужди та кривди. Браття! Не за морем, не в далекій чужині, не на переселенні наш хліб! Тут нам повинно бути велике життя, а не вічна недоля на землі, яку наші прадіди кров'ю заливали. Тут буде наш рай, як тільки в згоді і єдності, рука в руку, плече в плече будемо триматися. Тоді прийде добро в наші хати і згине нужда”¹⁰.

Страйк у липні 1902 р. охопив 500 громад у 24 повітах. У ньому взяли участь понад 100 тис. селян¹¹. Страйкарі підпалювали поміщицькі фільварки, маєтки, ліси. Тільки з допомогою жандармерії та військових загонів виступ галицьких селян було придушено. За участь у страйку було заарештовано понад 4 тис. чол.¹² Після страйку польські поміщики були змушені підвищити заробітну плату селянам. З метою уникнення економічного розорення вони розпочали парцеляцію власних земель між польськими і частково українськими селянами¹³. Слід зазначити, що під час селянських страйків 1902 р. поряд з економічними вимогами висувалися й

політичні. Страйки, керовані українськими партіями Східної Галичини, набули національно-політичного характеру. Вимоги експропріації землі були невід'ємними від національної нетерпимості до польських поміщиків. Висловлюючи національні почуття галицького селянства, газета націонал-демократів "Діло" писала: "Поділ Галичини зробить нас господарями в нашому домі"¹⁴.

Протягом 1903—1904 рр. Українська радикальна партія продовжувала вести активну агітаційну роботу в селах, що сприяло згуртуванню галицького селянства довкола її програмних вимог. За далеко неповними даними, у цей період радикали провели у Східній Галичині понад 110 масових зборів і мітингів¹⁵.

Активну громадську діяльність на теренах Наддністрянщини розгорнула на початку ХХ ст. Українська соціал-демократична партія (УСДП). Вона популяризувала серед широких мас українського народу основні положення партійної програми, намагалася організаційно закріпити свій вплив на пролетарські елементи останнього. З цією метою соціал-демократи видавали агітаційну літературу і влаштовували як публічні громадські зібрання (віча), так і приватні наради (так звані "довірочні збори"). За даними дирекції поліції у Львові, у першому півріччі 1902 р. УСДП провела в Галичині 18 масових громадських заходів¹⁶.

На сторінках партійного двотижневика "Воля", який почав виходити із січня 1900 р. за редакцією М. Ганкевича, пропагувались основні ідеї соціалізму серед українського суспільства. Газета гаряче відстоювала гасло національного звільнення українського народу, вимагала повної політичної й культурної автономії для русинів. Значно менше місця в ній присвячувалось аграрним проблемам і зовсім мало організаційним партійним справам. Незважаючи на ці недоліки, "Воля" відіграла велику роль у справі пробудження політичної самосвідомості українського пролетаріату Східної Галичини. Потрібно відмітити, що діяльність УСДП на початку ХХ ст. ускладнювалася кількома причинами. По-перше, в організаційному відношенні український соціал-демократичний рух у 1900—1904 рр. був дуже слабким. Фактично партія являла собою невелику групу інтелігенції, під впливом якої перебувала незначна частина робітників і студентів, а також селянство окремих повітів. УСДП на початковому етапі своєї діяльності не мала в достатній кількості власних професійних кадрів, які мали б охопити своєю роботою весь терен Східної Галичини. Як партія поневоленого народу, в Галичині вона перебувала в гірших умовах ніж Польська соціал-демократична партія (ПСДП). По-друге, практично весь промисловий пролетаріат краю, незалежно від національної приналежності, УСДП добровільно віддала під вплив ПСДП. Керівництво партії вважало, що український міський пролетаріат чисельно значно менший від польського і тому повинен вступати в уже існуючі польські робітничі організації. По-третє, УСДП протягом тривалого часу не мала власного представництва в австрійському парламенті, що суттєво знижувало агітаційну спроможність партії. Її засновники і лідери М. Ганкевич та С. Вітик залишалися членами ПСДП, займаючи керівне становище в обох партіях¹⁷.

Українська соціал-демократична партія на початку ХХ ст. поширювала свою діяльність головним чином по селах. Роботу, спрямовану на організацію міського пролетаріату, вона практично не проводила.

УСДП намагалася розширити масову базу соціал-демократичного руху в Східній Галичині і з цією метою прагнула зміцнити свій вплив серед малоземельних селян і сільськогосподарського пролетаріату. Цьому сприяла активна участь українських соціал-демократів в аграрному страйку

влітку 1902 р. Заслугою соціал-демократів є те, що вони першими серед українських партій Східної Галичини намагалися надати йому організованого характеру.

Брошура С. Вітика “Як треба страйкувати”, видана накладом в 30 000 примірників, розійшлася серед селянства в одну мить. У брошурі один з лідерів УСДП намагався переконати незаможних селян і сільськогосподарських робітників у тому, що завданням аграрного страйку є лише боротьба за підвищення заробітної плати і рекомендував їм дотримуватися мирного характеру страйкового руху¹⁸.

Під час аграрних страйків 1902 р. УСДП видавала значну кількість страйкових відозв, а її агітатори, зокрема М. Ганкевич, С. Вітик, Я. Остапчук, А. Шмигельський очолили визвольний рух селянства в багатьох населених пунктах Галичини. Хоча аграрний страйк 1902 р. закінчився тільки частковим успіхом, але українські соціал-демократи використали його з метою посилення ідейного впливу партії на своїх прихильників. Реальним наслідком енергійної діяльності УСДП під час страйку було значне збільшення її членів, особливо у Збаразькому повіті. З метою організаційного закріплення зв'язків партії із селом, набутих нею під час страйку, керівництво УСДП звертало увагу своїх членів на те, що “в Галичині завдяки конституційним свободам усна агітація і пропаганда, особливо між неписьменним населенням, мусить зайняти більше місця, як агітація і пропаганда при допомозі газет і брошур, тим більше, що й та усна агітація не така світла, як виходило би зі справоздання”¹⁹.

Після аграрного страйку 1902 р. молода українська соціал-демократична організація намагалася зміцнити безперечний вплив на селянські маси. Про це красномовно свідчать рішення зборів довір'я з найсвідоміших громад Збаразького повіту, які відбулися 1 січня 1903 р. у Новому селі. На цих зборах після доповіді члена УСДП Я. Остапчука про політичну організацію селянства було ухвалено таку резолюцію: “Зібрані мужі довір'я новоселецької частини Збаразького повіту, стоячи на ґрунті наукового соціалізму й годячися на все, що з нього випливає, вважають, що як такі, вони можуть шукати собі місця тільки в рядах соціал-демократії”²⁰.

Важливою віхою в історії УСДП став перший з'їзд партії, який відбувся в березні 1903 р. У ньому брали участь впливові українські соціал-демократи зі Львова та з провінцій Східної Галичини. З'їзд ухвалив програму австрійської соціал-демократії, розроблену на Брненському (1899) та Віденському (1901) конгресах. Зазначимо, що у віденській програмі австрійської соціал-демократії головна увага зверталася на соціальні реформи. У ній зазначалося, що основним завданням партії є “здобувати пролетаріатові якнайбільший вплив на всіх полях громадського життя”²¹. Важливого значення віденська програма надавала також використанню парламентських засобів боротьби для реалізації стратегічного і тактичного курсу соціал-демократії. Крім організаційно-політичного й агітаційного питань, I з'їзд УСДП розглядав і аграрно-селянське питання. Це свідчило про те, що галицькі соціал-демократи не ігнорували і гострі соціальні проблеми краю. У своєму виступі на з'їзді один з лідерів партії Теофіл Мелень підкреслив, що “аграрне питання є ниньки пекучим питанням дня...”²². В одній з резолюцій з'їзду було визначено основне завдання української соціал-демократії в сфері аграрних відносин. “Задачею соціально-демократичної партії, — підкреслювалося в ній, — є передовсім зайнятися безземельними робітниками і тими дрібними осідачами, що мусять для удержання себе і родини продавати свою працю на панських ланах”²³.

Як бачимо, галицькі соціал-демократи, на відміну від радикалів, були виразниками економічних інтересів не всього селянства, а лише малоземельних хліборобів і сільськогосподарських робітників. “Соціал-демократія, — писав В. Левинський, — виступає в обороні класових інтересів безземельного і малоземельного пролетаріату”²⁴. Для задоволення усіх інтересів С. Вітик поставив перед українською соціал-демократією завдання добиватися здійснення таких вимог: 1) скорочення робочого дня для сільських робітників і правильного нормування їх часу праці; 2) забезпечення їх у касах хворих під час хвороби і на старість; 3) заведення інспекторів для рільництва; 4) заборона виплачувати заробітки квитками; 5) надання права звичайним судам налагоджувати справи між поміщиками і вільними робітниками²⁵.

Названі вимоги були покладені в основу аграрної резолюції, ухваленій I з’їздом УСДП. Слід зазначити, що організаційна робота галицьких соціал-демократів по втіленню аграрної платформи партії була слабою і згодом вони почали втрачати політичний вплив на селянство, яке перебувало в стані післястрайкової байдужості до власних соціально-економічних проблем.

Незважаючи на значне пожвавлення громадської роботи українськими ліворадикальними партіями в Східній Галичині на початку ХХ ст., політичний провід у краї, як і раніше, належав впливовій УНДП. Ця партія центристського спрямування стала організатором могутнього вічевого руху, який прокотився по багатьох населених пунктах Галичини. Так, у народному вічі в Галичі, скликане з ініціативи Народного комітету в травні 1900 р., взяли участь близько 3000 селян і міщан. На ньому було прийнято резолюцію, що містила вимоги поділу Галичини на польську та українську частини, впровадження у виборчу систему загального таємного голосування зі знесенням курій²⁶. Багатолюдні віча, проведені національними демократами, відбулись у Станіславі, Чернівці, Павелцях, інших населених пунктах Галичини. На них члени УНДП виступали з політичними й економічними рефератами, обговорювали питання шкільництва. Галицькі селяни з великою увагою слухали ці реферати, а “резолюції сприймали з ентузіазмом”²⁷.

Керуючись рішеннями II з’їзду, який відбувся 24 грудня 1901 р., УНДП приступила до розширення і поглиблення організаційної роботи. Одним з важливих її напрямів було створення “просвітніх й економічних організацій”. Члени партії надали організаційну та фінансову допомогу товариству “Просвіта”. В 1901 р. завдяки такій підтримці у ньому налічувалося вже 8000 членів. До складу товариства входили 21 філія і 1193 читальні. Для порівняння зазначимо, що москвофільське товариство ім. Качковського мало лише 500 читалень²⁸. Створення просвітніх та економічних організацій у Східній Галичині, на думку органу УНДП—газети “Діло” — було “найліпшою підвалиною для кріпкої і тривкої політичної організації”²⁹.

Важливим напрямом суспільної діяльності УНДП стала організація хліборобських страйків. Народний комітет, як виконавчий орган партії, під час аграрного руху в 1902 р. закликав галицьке суспільство до солідарності і підтримки рільничого страйку. На засіданні Народного комітету, яке відбулося 29 вересня 1902 р., було прийнято рішення “утворити окремий страйковий фонд і далі організувати хліборобські страйки”³⁰.

Синтезом усієї громадської діяльності УНДП була політична робота, спрямована на пробудження національної свідомості русинів і боротьбу з його ворогами. Під гаслом боротьби за автономію українських земель в

Австро-Угорщині УНДП намагався об'єднати політичні сили в краї в “єдиний національний фронт”, спрямувати його на боротьбу проти польського засилля. Народний з'їзд УНДП, який відбувся 26 грудня 1902 р., проголосив перехід до “політики масової самооборони і рішучої опозиції проти галицько-польської адміністрації, проти піддержуючого її центрального уряду”³¹. Саме на підставі рішень з'їзду К. Левицький зробив висновок про те, що з цього часу національно-демократична партія “взяла у свої руки керму нашої політики”³².

На своєму з'їзді 26 грудня 1904 р. націонал-демократи гостро засудили антиукраїнську політику австрійського уряду. На підставі політичного реферату К. Левицького з'їзд УНДП прийняв відповідні резолюції. В них вказувалося на необхідність використання найгостріших форм парламентської боротьби, а також на посилення діяльності партії, спрямованої на “культурне, економічне і політичне піднесення народних мас”³³.

Пильну увагу УНДП приділяла питанням тактики. Так, українські націонал-демократи були налаштовані на боротьбу з Руською народною партією в політичній та економічній сферах. Проте готові були йти з нею на тимчасові політичні блоки під час виборів. Допускалися також компроміси з радикалами та соціал-демократами (на Народному з'їзді націонал-демократів у 1904 р. УНДП щодо Радикальної партії “зайняла прихильне становище”)³⁴.

З Католицьким русько-народним союзом О.Барвінського політичні компроміси були можливі в тому випадку, коли б її члени перейшли в опозицію до крайових і центральних властей, або якщо б вони склали депутатські мандати, отримані в результаті зловживань під час виборів³⁵. Питання політичної співпраці національні демократи розглядали через призму двох принципів: 1) національна платформа партії і 2) її ставлення до уряду й адміністрації. Так, за першим принципом у можливе поле триваллої співпраці не потрапляли москвофільська партія, а за першим і другим — КРНС³⁶. З партіями, що стояли на українській національній платформі і перебували в опозиції до політики австрійського уряду, УНДП допускала співпрацю, але в питаннях, що збігалися в програмах обох партій.

Оскільки галицькі соціал-демократи проголосили принцип “міжнародної єдності пролетаріату”, а не принцип консолідації національно-політичних сил, вони не потрапили в коло плідної співпраці з УНДП.

Гостра боротьба між націонал-демократами і москвофілами розпочалася під час аграрного страйку 1902 р. Якщо УНДП ініціювала страйковий рух, то русофільська партія на сторінках “Галичанина” виступала з відозвою, яка засуджувала страйки і вимагала від місцевого населення лояльності щодо польської шляхти. Відозва “К русскому населению Галичины” була яскравим свідченням того, що в соціальних питаннях партія москвофілів займала крайні реакційні позиції, а в питанні аграрного страйку опинилася на становищі адепта великих польських панів. “Браття селяне, — зазначалося в маніфесті “Русско-народной партии”, — молимъ васъ поступайте при страйках оглядно, спокойно и честно, чтобы не впасти в еще большую беду. Прежде всего не требуйте такой высокой платы, которой вы сами, будучи работодателями, не могли бы дать без явной для васъ страти..., молимъ и заклинаямъ васъ, братья селяне, не выступайте ни съ угрозами, ни съ силою против техъ, которые хотят трудиться и заработать хотя бы и низшую плату, чемъ вы требуете...»³⁷. Соціальний зміст відозви, а також мова органу русофільської партії свідчили про те, що москвофільським політикам були чужі життєво важливі інтереси галицького селянства.

Гостре незадоволення у москвофілів викликала також опозиційна тактика УНДП щодо австрійського уряду й окремі радикальні форми виявів протесту, характерні для молодшого, лівого крила партії. Майже на кожних зборах русофільської партії відзначалася гострота політичної тактики націонал-демократів, яку москвофіли розцінювали, як “компрометуючу народ перед культурними націями Австрії”³⁸. В свою чергу, націонал-демократи звинувачували москвофілів у зв'язках з польською адміністрацією. Вважаючи русофільську партію “шкідливою і деструктивною” силою, українські націонал-демократи своїми політичними діями намагалися “паралізувати шкідливі домагання москвофілів”³⁹.

Слід зазначити, що спроби різкого розриву націонал-демократів з москвофілами наштовхувалися на особливу позицію духовенства. Оскільки значна частина греко-католицьких священників належала до консервативного русофільського табору, а водночас становили значну частку в УНДП, то будь-які виступи Народного комітету проти москвофілів викликали конфліктну ситуацію в середовищі націонал-демократів.

Пожвавлення українського національно-політичного руху на початку ХХ ст. зумовило протидію правлячої польської еліти. 1902—1903 рр. були переломними для багатьох польських політичних партій у подальшому здійсненні національної політики загалом та у ставленні до українського питання зокрема. У цей період сутність і форми польської національної програми зазнають важливих змін. Ідеологічним підґрунтям цих змін у польській національно-політичній доктрині стало те, що на зміну гаслу збереження “стану посідання” утверджується думка порятунку історичної “польськості”⁴⁰.

Польські націонал-демократи, які на початку ХХ ст. посіли домінуючі позиції у польському партійно-політичному спектрі, будували свою державно-політичну програму на антиукраїнських гаслах. Вже на з'їзді, який відбувся в серпні 1900 р., ендеки зробили заяву про те, що будуть вести посильну боротьбу з визвольними змаганнями українців, які порушують “спільність наших краєвих і національних інтересів”⁴¹. У програмі, схваленій у жовтні 1903 р., польські націонал-демократи відмовилися від будь-яких поступок на користь українців і виступили за збереження під Польщею всіх земель, заселених поляками⁴². Потрібно зазначити, що національна програма ендеків повністю збігалася з платформою Русько-народної партії в національному питанні. Не випадково “Галичанин” русофільську партію називав “рідною сестрою нової всепольської демократії”⁴³.

Значні корективи у національній політиці провела і польська партія людовців. У прийнятій Стронніцтвом Людовим у липні 1903 р. програмі зазначалося, що головна мета партії — відтворення єдиної, незалежної, демократичної Польщі. У програмному документі людовців Галичина трактувалась однозначно як “вітчизна поляків”, інтереси ж українців у ньому повністю ігнорувалися⁴⁴.

Отже, еволюція національних програм польських партій, посилення в них шовіністських тенденцій об'єктивно вели до конфронтації, загострення боротьби з українськими партіями Східної Галичини.

Значний вплив на громадсько-політичне життя в Австрійській Україні мала російська революція 1905—1907 рр. Хвиля російських революційних подій перетворила Галичину на “вогнисту іскру, що блискучим світлом своїм освітила весь тягар неймовірного економічного становища більшої частини українського народу в Галичині, терни національної панщини і перешкоди до культурного розвитку його”⁴⁵. Саме під впливом першої російської рево-

люції в краї, як в цілому і по всій Австрійській імперії, “розпочався велетенський рух за виборчу реформу до австрійського парламенту”⁴⁶.

Революція 1905—1907 рр. стала каталізатором пошквального діяльності українських політичних партій Галичини, внесла корективи в їхню тактику. Зазначимо, що три провідні політичні партії Східної Галичини: Русько-українська радикальна, Українська соціал-демократична й Українська національно-демократична партії висловили своє прихильне ставлення до революційного процесу в Росії, пов’язуючи з ним надії на встановлення в імперії конституційного ладу, який би забезпечив демократичні свободи для східних українців. Висловлюючи свою солідарність з боротьбою російських демократичних сил із самодержавним ладом, партійно-політичні структури українського табору в Східній Галичині розглядали революцію в Росії як могутній імпульс для посилення національно-політичного руху в краї.

Пильну увагу революційним подіям у Росії приділяли радикальні видання. Зокрема, у газеті “Громадський голос”, який став офіційним органом Русько-української радикальної партії, була відкрита рубрика “Що діється в Росії”. У ній детально описувався перебіг революційних подій у Російській імперії. В одному з номерів “Громадський голос”, підкреслюючи значення російської революції для пробудження політичного життя радикалів, писав: “Вогонь, який так великим полум’ям обняв цілу Росію, перекинувся, правда під іншим видом, й на сусідні краї... Подув східного, вільного вітру зворушив нами, що ніде правди діти, як не спали, то дрімали байдухо. За чорно-жовтими австрійськими стовпами в цілій повні революція, а на нас західний вплив і ми не сміємо бути послідніми і ми повинні показати, що зуміємо добитися кращої долі”⁴⁷.

Ідейно-політичні імпульси, які надходили з революційної Росії, сприяли ідеологічному й організаційному зміцненню радикальних організацій, посиленню впливу РУРП у громадському житті Галичини. “Нема у Східній Галичині такого повіту, — писав “Громадський голос”, — де б не було радикалів. Декуди їх більше, декуди менше. Але всюди вони мають значний вплив на публічні справи, головню через своє більше політичне вироблене, через свою завзятість та витривалість”⁴⁸.

Під впливом могутніх виступів революційно-демократичних сил у Росії РУРП розгорнула інтенсивну агітаційно-пропагандистську діяльність щодо зміцнення та розширення мережі партійних осередків, з метою подолати “занепад партійної праці”⁴⁹. На сторінках своїх періодичних видань вона постійно підкреслювала, що “єсть партією освідомляючоїся і організуючоїся маси робочого руського народу”⁵⁰. Звертаючись до політичного активного трудящого населення Галичини, керівництво РУРП закликала їх поповнювати ряди радикальних організацій. “Кожний свідомий хлоп, — писав “Громадський голос”, — повинен бути членом своєї хлопської руської радикальної партії, організувати найперше своїх товаришів у громаді. В кожній громаді повинні хлопів-радикалів вибрати собі свій місцевий заряд з трьох або п’ятьох членів. Члени того уряду мають надзирати над веденням всіх справ громадських, скликувати громадські збори і старатися, щоби все в громаді робилося по правді і для добра хлопів, щоби програму радикальної партії переводити вже в громадським життю”⁵¹.

Підтримка революційного руху в Росії, аналіз його повчального досвіду радикалами знайшли свій вияв у поглибленні національно-політичної платформи РУРП, в основу якої було покладено тезу про незалежну Русь — Україну.

Газета “Громадський голос” у програмній редакційній статті “До наших читачів і прихильників” писала: “Ми тепер поставили різко питання, чи віденство, чи українство? Себто, чи спасіння нашого народу у Відні, чи в спільності з українським селянством на Україні?” Стаття закінчувалася чітким висновком: “Значить: не Відень, не Петербург, або що, — але саме Русь—Україна... окрема й незалежна”⁵².

Перша російська революція викликала поживлення діяльності не тільки радикалів, але й соціал-демократів. Відразу ж після звістки про криваві січневі події 1905 р. у Петербурзі, в багатьох містах Галичини, зокрема у Львові, Дрогобичі, Коломиї, Бориславі, Тернополі, відбулися організовані соціал-демократами збори, мітинги і демонстрації солідарності з народами Російської імперії. Вони проходили під гаслами: “Геть самодержавство!”, “Хай живе російська революція!”, “Свободу народам!”⁵³.

Так, 1 лютого 1905 р. у Львові відбулися масові робітничі збори, скликані соціал-демократами, на яких з протестом проти дій українського уряду виступив один з їх лідерів С.Вітик. Всього ж протягом квітня — грудня 1905 р., за неповними офіційними даними, галицькі соціал-демократи організували понад 300 зборів і мітингів. Вони проходили не тільки під гаслами солідарності з російським революційним рухом, але й проведення в краї виборчої реформи, нерідко завершувалися вуличними демонстраціями⁵⁴.

Українська соціал-демократична партія, пов’язуючи з революцією в Росії надії на визволення Наддніпрянщини з-під національного гніту, в певній мірі сприяла розвитку революційного руху в Російській імперії. Слід зазначити, що напередодні революції 1905—1907 рр. основний шлях транспортування забороненої літератури із Західної Європи проходив саме через Львів і Збараж, а провідна роль у цій справі належала членам УСДП. Вітаючи революцію в Росії, газета “Воля” зазначала, що від успіху цієї революції залежить майбутнє не тільки України, а й всієї Європи⁵⁵.

Могутній аграрний рух, який розгорнувся в Східній Україні в 1905—1907 рр., змусив галицьких соціал-демократів повернутися обличчям до соціально-економічних проблем селянства. До революційних подій у Росії, революційної роботи серед галицьких селян з боку УСДП не було майже ніякої. В значній мірі це було обумовлено поширеною в середовищі соціал-демократів думкою про те, що “село і мужик не для пропаганди соціалізму”⁵⁶. Під впливом цих подій у Росії галицькі соціал-демократи внесли серйозні корективи в ставленні до селянства й аграрних проблем краю. На своїй другій конференції, що відбулася 27—28 січня 1906 р., керівництво УСДП висловилося за потребу роботи на селі та прийняло проєкт аграрної програми, який містив положення про викуп поміщицьких земель і передачу їх у користування громадам. Проте вирішення аграрного питання українські соціал-демократи пов’язували не з революційними, а з парламентськими засобами боротьби⁵⁷.

Чітку позицію щодо революції в Росії зайняла найчисельніша і найвпливовіша політична партія Галичини — Українська національно-демократична партія. Вітаючи революційний виступ демократичних сил Російської імперії і засуджуючи злочинні дії царського уряду, газета “Діло” писала: “В Росії бушує революція. Весь цивілізований світ є свідком, як царат думає загасити революційний вогонь потоками крові, відгородитися від своєї смерті валами людських трупів”⁵⁸.

УНДП була переконана в тому, що воля для галичан, які перебували під владою Австро-Угорщини, повинна прийти саме з оновленої, демократичної Росії. “Одне вільне слово руське в Росії, — зазначала газета

“Діло”, — вистане, щоби галицьких русинів зробити панамі у власній хаті”⁵⁹. Керівництво Української національно-демократичної партії намагалося переконати громадськість Галичини в тому, що здобуття національно-політичної незалежності потрібно пов’язувати з демократичними процесами не в Австро-Угорщині, а саме в Росії. “Російський кнут, — підкреслював орган УНДП, — є отже, для нашої національної будучності менше небезпечний, ніж австрійська свобода. До цього переконання вже приходять поволі австрійські радикали і се мусить вплинути на їх політику”⁶⁰.

Під впливом наростання революційної хвилі в Росії УНДП намагалася зміцнити свої ряди і розширити сферу своєї діяльності. Керівництво партії орієнтувало свої повітові організації не тільки проводити віча, але й звертати пильну увагу на соціальні відносини на селі, займатися економічними і культурними питаннями.

Своє позитивне ставлення до першої російської революції висловив і Католицький русько-народний союз (КРНС). У ній він вбачав закономірне прагнення народних мас “зірвати в Росії з самовладою і завести конституційний лад”. Орган КРНС — газета “Руслан” — висловлювала сподівання, що “закордонні брати здобудуть очікувані конституційні свободи, для того щоб щасливо перемогти москвофільську лихорадку”⁶¹.

Своє негативне ставлення до революційних подій у Росії продемонструвала лише Руська народна партія (РНП). Її орган — газета “Галичанин” — писала, що своїми “революційними виступами і небаченим жахом насильства і розрухи російський народ шокував весь цивілізований світ”. Лідери РНП із сарказмом говорили про визвольний рух у Росії, який у них асоціювався з “вбивствами і звичайними грабежами”⁶².

В 1905—1907 рр. у Галичині, як і в інших регіонах Австро-Угорської імперії, під впливом революційних подій у Росії значно посилилася боротьба національних партійно-політичних угруповань за реформування виборчої системи. Всі три українські партії в Східній Галичині, а також Католицький русько-народний союз домагалися “загального, безпосереднього, рівного і таємного виборчого права, жадаючи, щоб новий виборчий закон дав українському народові стільки мандатів, скільки йому належить відповідно до числа людності”⁶³. На думку лідерів національного партійно-політичного табору Галичини, ліквідація старої куріальної системи повинна була забезпечити перевагу українського представництва в австрійському парламенті і галицькому сеймі над польським, надати можливість досягнення національно-політичної незалежності українців легальними, конституційними засобами. Саме в цій площині Русько-українська радикальна партія виробляла принципи своєї тактики. На думку її керівництва, вона повинна відрізнитися від тактики російських, у тому числі і східноукраїнських революційних партій. “Відмінні обставини, спричинені розірванням нашого українського народу на три кусні, — робив висновок “Громадський голос”, — вимагають відмінної тактики для вироблення політичних прав. Нерівна політична самосвідомість, нерівний економічний стан є причиною, що всі нараз не можемо стати до бою проти своїх ворогів”⁶⁴.

У 1906—1907 рр. РУРП включилася в активну політичну боротьбу за здобуття загального, безпосереднього, рівного та таємного виборчого права. Найсильнішим засобом тиску на австрійську адміністрацію та польських поміщиків радикали вважали страйк. Керівники партії підкреслювали, що це буде не економічний, а політичний селянський страйк. В офіційній заяві РУРП зазначалося: “Всі хлопці так довго не мають робити

на панських ланах, доки не дістануть повних політичних прав, доки парламент не ухвалить рівності всіх людей, тобто введення загального, рівного, безпосереднього та таємного виборчого права. Як парламент ухвалить такий закон, тоді страйк закінчиться”⁶⁵.

Радикали гостро критикували рішення комісії, яка ухвалила поділ Галичини на виборчі округи (проект вшехполяка Гломбінського). Вони забезпечили полякам 80 мандатів, у той час як русинам всього — 22⁶⁶. Розгортання широкого політичного руху в Східній Галичині за реформу виборчої системи оживила діяльність УСДП, сприяла виходу її з кризового стану. Зокрема, з квітня 1905 р. знову почала виходити газета “Воля”. Партія мобілізувала всі свої сили для розгортання агітаційно-пропагандистської і організаційно-практичної роботи за виборчу реформу. УСДП першою серед українських політичних партій Галичини опублікувала маніфест, який закликав громадянство до боротьби за загальне виборче право. Його тираж становив 100 тис. примірників. Партія видала також першу популярну брошуру одного із своїх лідерів В. Левинського “Про загальне виборче право”. Маніфест і брошура, які швидко поширилися по повітах Східної Галичини, мали значний вплив на селянські маси⁶⁷.

Протягом грудня 1905 р. УСДП організувала віча і збори в справі виборчої реформи в Проденці, Самборі, Тисмениці — всього близько у 20 населених пунктах Галичини⁶⁸. На початку 1906 р. сильний рух за виборчу реформу розгорнувся в Збаразькому повіті, де соціал-демократи користувалися найбільшим впливом. На вічах, які скликали члени партії, були присутні селяни в кількості від 15 до 30 тис.⁶⁹

Потрібно зазначити, що активізація політичної діяльності соціал-демократів супроводжувалася загостренням внутрішньопартійної боротьби. Так, восени 1905 р. з критикою тактики керівництва партії щодо українських робітників виступив редактор “Воли” В. Левинський. Вказавши на майже повну відсутність в УСДП політичних, культурних, профспілкових організацій, він звинуватив у всьому лідерів партії М. Ганкевича та С. Вітика, які, працюючи фактично в лавах польської соціал-демократії, поставили галицьких соціал-демократів у повну залежність від останньої. Навколо В. Левинського почали групуватися переважно молоді діячі з робітників та інтелігенції, які були переконані у необхідності самостійної роботи УСДП у міському середовищі. Непорозуміння між лідерами партії вперше вилилося у відкритий конфлікт на II з’їзді УСДП, який відбувся наприкінці січня 1906 р. у Львові. Короткотривала внутріпартійна боротьба в УСДП завершилася поразкою опозиції, а її керівник В. Левинський був звільнений з редакції “Воли”. В другій половині 1906 р. його запросили буковинські соціал-демократи до Чернівців для видання їх офіційного органу — газети “Земля і воля”. Гострий конфлікт між керівництвом УСДП і опозицією вдалося погасити на партійній конференції, яка відбулася на початку січня 1907 р. На ній було прийнято рішення про перенесення видання “Землі і воли” з Чернівців до Львова⁷⁰.

Наприкінці 1905 р. агітацію за загальне виборче право розгорнула найбільша політична українська партія в Галичині — УНДП. Слід зазначити, що до цього часу національно-демократична партія відповідно до своїх сил мало звертала уваги на ту агітацію і мало віддавала їй сил⁷¹.

Потрібно відзначити, що всі українські партії в Східній Галичині об’єднали свої зусилля у боротьбі за загальне виборче право й утворили своєрідний неформальний політичний блок. У цілому ряді міст, зокрема в Станіславі, на Коломийщині діячі УСДП співпрацювали з місцевими організаціями націонал-демократів і радикалів, виступали на організованих

ними зборах і мітингах. 2 лютого 1906 р. у Львові з ініціативи націонал-демократів відбулося всенародне віче, в якому взяли участь понад 40 тис. галицьких українців. Відкрив віче голова Народного комітету УНДП К. Левицький. “Ми зібралися тут, — наголосив він, — щоб засвідчити, що весь руський нарід є за справедливою виборчою реформою і що за се право постоїть усіми своїми силами”⁷². На багатотисячному вічі галицьких русинів від імені УСДП виступив С. Вітик. У своїй промові він висловив солідарність міського пролетаріату з галицькими селянами. Свій виступ С. Вітик закінчив вигуком “Нехай живе український народ!”⁷³. На підставі численних віч і зборів, які відбулися в повітах краю, всенародне віче прийняло ряд резолюцій. В одній з них зазначалося: “За справедливу реформу виборчу віче уважає тільки ординацією, оперту на загальнім, рівнім, безпосереднім і тайнім праві голосування”⁷⁴. Газета “Діло”, аналізуючи рішення віча, підкреслила, що воно “стало величавою маніфестацією Галицької Русі в боротьбі за незалежні політичні права”⁷⁵.

Незважаючи на те, що 23 лютого 1906 р. уряд Австро-Угорщини вніс до парламенту проект закону про реформу виборчої системи, правлячі кола в регіоні штучно стримували проведення реформи. Тому вічовий рух під гаслом загального, рівного, безпосереднього і таємного виборчого права продовжувався. В містах Галичини, й особливо у Львові, УСДП активно співпрацювала з польською соціал-демократією, а керівники партії М. Ганкевич, С. Вітик, Т. Мелень брали участь в організації масових робітничих зборів і виступали на них. Всього у квітні—вересні 1906 р., за неповними офіційними даними, українські та польські соціал-демократи провели у Галичині понад 270 мітингів і зборів. Сотні зборів і віч провели також представники УНДП й РУРП⁷⁶.

З різкою критикою урядового законопроекту про виборчу систему виступила Русько-народна партія. Її керівництво вважало, що він поставив руське населення Галичини стосовно виборчих прав на останнє місце в порівнянні з іншими народами Австро-Угорщини, оскільки надав право вибирати одного депутата: німцям — на 44 000 жителів, чехам — на 60 000 і полякам — на 66 000 жителів, для руського ж населення імперії визначив право вибору одного депутата тільки на 109 000 жителів⁷⁷. В зв’язку з цим Народна Рада РНП звернулася до руського населення краю із закликом “вносити невідкладно рішучі протести в державну думу проти прийняття нею запропонованого урядом законопроекту про реформу виборів з виключними для Галичини постановами. Скликати для укладення і підпису таких протестів довірочні збори не тільки в повітових і судових округах, але і в окремих містах і містечках”⁷⁸. У разі ж неефективності таких дій лідери РНП виявили свою готовність звернутися до руських депутатів “відмовитись від будь-якого подальшого сприяння виборчій реформі, розрахованій на закріпачення руського народу в Австрії”⁷⁹.

Під тиском масового, демократичного руху всіх верств і народів Австро-Угорщини, політичного тиску українських партій Галичини уряд, очолюваний прем’єр-міністром А. Беком, 27 січня 1907 р. прийняв закон про запровадження загального виборчого права при виборах до австрійського парламенту⁸⁰.

Проте новий виборчий закон, незважаючи на його позитивні сторони, мав обмежений характер. Новий закон стосувався лише парламенту і не поширювався на крайові сейми і місцеві органи самоврядування. Посольські мандати нерівномірно розподілялися між національностями. Так, один посол припадав на 50 тис. польського населення й аж на 120 тис. українського. На 106 депутатських мандатів до австрійського парла-

менту від Галичини українське населення могло обрати лише 28 послів, або 26 відсотків від загальної кількості ⁸¹.

В цілому новий виборчий закон викликав вперту протидію шовіністично настроєного польського політичного табору, який до цього забезпечував своє панування в краї за допомогою куріальної системи, побудованої на основі майнового цензу.

Українські політичні партії Східної Галичини, викриваючи махінації польських шовіністів, розгорнули активну агітацію в масах за справедливий виборчий закон. Ще в кінці грудня 1906 р. на з'їзді Русько-української радикальної партії, яка висловила своє критичне ставлення до проекту нового виборчого закону, зазначалося: “Нова виборча постанова до віденського парламенту доказує до решти, що нашому народу нема що довго помагати у Відні. Тому з'їзд заявляє: “Партія буде підпирати лише кандидатів на послів, котрі дають запоруку, що будуть усіма силами помагати нашому народові вибороти економічну і політичну незалежність австрійської України від Відня, і від галицьких поляків. З'їзд бачить будучину нашого народу виключно в єднанні його з українським народом у Росії та в остаточній цілі тої єдності — Українській республіці” ⁸².

Перед виборами до парламенту 1907 р. українські націонал-демократи загрожували польсько-шляхетській верстві в Галичині революцією і навіть висували соціалістичні гасла.

Основні положення передвиборчих програм трьох провідних партій українського політичного табору в Галичині суттєво не відрізнялися між собою. Так, виборча програма УСДП передбачала боротьбу за усунення нерівності виборчого права, зниження вікового цензу та поширення права на жінок, національну автономію, розширення демократичних свобод громадян, проведення реформ в інтересах селянства. Націонал-демократи вимагали відкриття самостійного українського університету у Львові, поділу крайової шкільної ради, ставили питання про можливість поділу Галичини, приєднання українських земель Буковини до майбутньої української автономії. УНДП висунула також ідею спільного крайового сейму, але за умови, що керівництво останнього повинно складатися з двох рівних половин — української і польської ⁸³.

Проте виборчий блок прогресивних політичних партій Галичини не був утворений. Це можна пояснити тим, що соціал-демократи вороже ставилися до селянства і духовенства — тих верств, які становили соціальну базу УНДП, а також критикували ідеологію і практику РУРП як не-соціалістичну.

У зв'язку із протиріччями в партійно-політичному таборі Галичини УНДП виставила своїх кандидатів практично в усіх округах, у тому числі й проти УСДП.

Перші вибори до австрійського парламенту на основі загального виборчого права відбулись у травні 1907 р. У Східній Галичині націонал-демократи здобули 17 посольських мандатів, радикали — 3, соціал-демократи — 2, москвофіли — 5 ⁸⁴.

Від УСДП послами до парламенту були обрані Я. Остапчук і С. Вітик, які вступили до загальноавстрійського соціалістичного клубу. Посли від УНДП і УРП увійшли до “Русько-українського клубу”, в якому налічувалося 30 депутатів. “Русько-український клуб” при відкритті нової палати послів 20 червня 1907 р. опублікував заяву, в якій висловився за національно-територіальну автономію українських земель в Австро-Угорській державі проти існуючої крайової автономії та зменшення заступництва українського народу протизаконними виборчими махінаціями ⁸⁵.

Після виборів 1907 р. центр діяльності українських політичних партій перемістився у парламент. Проте в австрійському парламенті представники українських партій не спромоглися на послідовну опозиційну політику, яка б могла мобілізувати українські народні маси до активної політичної праці й організації. Це була здебільшого політика компромісів, дрібних вимог і малих уступок. Проте, незважаючи на окремі вади виборчої реформи, вона мала принципове значення для формування демократичних політичних традицій у Східній Галичині. Не випадково УНДП розглядала її як “тиху революцію” в краї, як свідчення “пересунення цілої політичної системи від клік і кляс верховодячих в сторону народної маси”⁸⁶.

Отже, революційні події 1905—1906 рр. у Росії знайшли сильний відгомін у громадсько-політичному житті Східної Галичини. Визвольний вогонь першої російської революції викликав могутню хвилю політичного піднесення в краї, сприяв ідеологічному й організаційному зміцненню українських партій, активізації їх легальної діяльності.

Мобілізація українських політичних сил була характерною ознакою сеймових виборів 1908 р. у Східній Галичині. Наприкінці 1907 р. склав свої повноваження Галицький крайовий сейм. Вибори нового складу провінційного парламенту були призначені на початок 1908 р. Сеймові вибори мали проходити на основі старої куріальної системи, яка забезпечувала більшість для польських консервативних політичних сил у законодавчому органі Галичини. Реформа сеймового виборчого права, яка була ініційована і розроблена польськими партіями, передбачала з 200 виділених у крайовому парламенті Галичини посольських місць лише 33 мандати для українців⁸⁷.

Незважаючи на реакційну виборчу систему, українські партії Східної Галичини розпочали активну підготовку до виборів. Вони закликали галицьких селян і робітників голосувати за тих українських політиків, які будуть у майбутньому сеймі вести боротьбу проти існуючого виборчого закону й домагатимуться вільного, рівного і таємного голосування до Галицького парламенту. 1 січня 1908 р. у газеті “Діло” було опубліковане звернення Народного комітету Головної управи УНДП під назвою “До русинів Галицької землі”, в якому підкреслювалося виняткове політичне значення сеймових виборів. “Браття русини, — говорилось у звертанні, — хвиля, що надходить, важніша з усіх хвиль, які наш народ переживає в Австрійській державі. Вибори, які наступають, важніші спроміж усіх виборів, в яких брав наш народ участь. Ті вибори рішають про нашу політичну будучину в краю”⁸⁸. УНДП закликала свідомих українців до “завзятої і рішучої боротьби”. Звертаючись до них, Народний комітет наголошував: “Організуйте виборчі комітети, будіть народні маси, освідомляйте несвідомих, наставляйте легкодушних і байдужих, заохочуйте нерухливих. Від Вислока по Збруч, від російського кордону по Карпати нехай весь наш народ зірветься до виборчого бою!”⁸⁹.

Таке політично відповідальне ставлення до сеймових виборів, розуміння значення їх результатів для політичного розвитку Східної Галичини поділяли всі українські партії краю. Вони засудили виборчий маніфест Русько-народної партії, в якому вона зробила заяву про те, що буде домагатися “рівномірного допуску москвофілів до управління краєм”⁹⁰. Виключивши будь-які політичні угоди з українськими партіями, русофільська партія на виборах заключила політичний альянс з поляками у боротьбі проти українського національного руху. “Всі знаки на небі і на землі, — писала газета “Діло”, — доказують наглядно, що наші москвофіли є в тіснім порозумінні з польсько-шляхетською клікою і що народну справу зрадять при виборах до сейму”⁹¹. Українські народовці намагалися переконати

намісника Галичини А. Потоцького, який був членом партії краківських консерваторів, що москвофільська партія та її діяльність є небезпечними для краю і взагалі москвофілів не слід допускати до сеймових виборів. Але намісник разом з польсько-шляхетською “Радою Народною” і москвофілами вирішив, за його словами, “уладнати українцям нове Берестечко” і повів сеймові вибори по лінії насильства і зловживань⁹².

Вибори до Галицького сейму відбулися 25 лютого 1908 р. Активну участь у них взяли українські ліворадикальні партії. Зокрема, УСДП виставила своїми кандидатами до галицького парламенту А. Шмигельського і М. Новаковського. В інших округах вона підтримала кандидатури від радикальної партії. В рамках передвиборної кампанії Богородчанська повітова організація УСДП провела в селах свого округу 40 віч, а на Збаражчині лише протягом 2 тижнів вона організувала 28 віч і зборів⁹³. Проте, оскільки тут не вдалося досягти політичного компромісу з УНДП, обидва кандидати УСДП програли вибори москвофілам.

Позитивним підсумком сеймових виборів 1908 р. було те, що українські партії Східної Галичини збільшили своє представництво в крайовому парламенті. До нього було обрано 11 українських послів, а саме — 8 членів національно-демократичної і 3 члени радикальної партії⁹⁴. В порівнянні з виборами в попередній сейм кількість депутатів від українського партійного табору збільшилася на 4 чол. Українські політичні сили вважали результати виборів до галицького сейму в 1908 р. корисними для української справи, оскільки ліва українська національна репрезентація була представлена у крайовому парламенті опозиційним блоком⁹⁵. Зміцнили свої політичні позиції в галицькому сеймі і москвофіли. До нього було обрано 9 москвофільських депутатів, тобто на 3 члени більше у порівнянні з попереднім представництвом. Москвофільська партія виступила на виборах у політичному блоці з польськими партіями. Його вістря було спрямоване проти національно-демократичних і радикальних українських кандидатів. Враховуючи ту обставину, що русофільська партія завжди виступала серйозним противником українського національного відродження, то посилення її політичного впливу в крайовому сеймі негативним чином відбилося на розвитку українського визвольного руху в Східній Галичині. Значну кількість депутатських місць у Сеймі отримали праві польські партії. До галицького парламенту було обрано, зокрема, 26 представників консервативно-шляхетської партії і 19 — людовців⁹⁶. Проте головний підсумок сеймових виборів 1908 р. полягав у тому, що, незважаючи на спільну протидію москвофілів і польської шляхти українським політичним силам, національний табір виявився сильнішим у порівнянні з попередньою сеймовою репрезентацією.

Отже, на початку ХХ ст. відбулося пожвавлення діяльності українських партій Східної Галичини і посилення їх політичного впливу на громадське життя краю. Національні партійні угруповання в Наддністрянщині були організаторами у зазначений період широкого аграрного страйкового руху, багатолюдних народних віч та маніфестацій. Українські партії Східної Галичини взяли активну участь у виборах до австрійського парламенту та крайового сейму й досягли певних політичних успіхів. Агітаційно-пропагандистська і практична діяльність провідних галицьких партій сприяла поглибленню процесів національно-політичного відродження Австрійської України і своїм вістря була спрямована проти шовінізму польських консервативних сил.

- ¹ *Левицький В.* Як живеться українському народові в Австрії. — Відень, 1915. — С. 13.
- ² ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 156.
- ³ *Галичанин.* — 1902. — 2 (14) лютого.
- ⁴ *Стахів М.* Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західноукраїнських землях. — Львів, 1934. — С. 99.
- ⁵ Українські політичні партії кінця XIX — початку XX століття. Програмові і довідкові матеріали. — К., 1993. — С. 46.
- ⁶ Там же.
- ⁷ Там же. — С. 14.
- ⁸ Там же.
- ⁹ *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. — 1939 р.). — Івано-Франківськ, 1993. — С. 103.
- ¹⁰ *Феденко П.* Український рух у XX столітті. — Лондон, 1959. — С. 78—79.
- ¹¹ *Левинський В.* Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. — Харків; Київ, 1930. — С. 47.
- ¹² *Яцкевич Є.* Піднесення революційного руху в Східній Галичині в 1901—1902 рр. // *3 історії західноукраїнських земель.* — К., 1958. — Вип. 3. — С. 68.
- ¹³ *Вітик С.* Ще про аграрний страйк 1902 року в Галичині // *Літопис революції.* — 1929. — № 1. — С. 222.
- ¹⁴ Діло. — 1902. — 21 серп.
- ¹⁵ *Жерноклеєв О.* Українська соціал-демократична партія (1899—1918). Івано-Франківськ. 1997. — С. 22.
- ¹⁶ *Петлюра С.* Політичні українські партії в Галичині // *Україна.* — 1907. — Т. 2. Ч. II. — С. 37; *Жерноклеєв О.* Назв. праця. — С. 22.
- ¹⁷ *Петлюра С.* Українська соціал-демократична партія в Австрії. — К., 1907. — С. 18; ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2018, арк. 31.
- ¹⁸ *Петлюра С.* Політичні українські партії в Галичині // *Україна.* — 1907. — Т. 2. — Ч. II. — С. 39; *Вітик С.* Ще про аграрний страйк 1902 року в Галичині // *Літопис революції.* — 1929. — № 1. — С. 218.
- ¹⁹ *Осечинський В.* До питання про роль соціал-демократії Галичини в революційному русі доби імперіалізму // *Вісник Львівського університету ім. І. Франка.* — Львів, 1967. — Вип. 4. — С. 38; *Левинський В.* Назв. праця. — С. 47.
- ²⁰ *Лозинський М.* З сучасного робітничого руху // *Літературно-Науковий Вістник.* — 1904. — Т. XXVIII. — С. 177.
- ²¹ *Левинський В.* Назв. праця. — С. 48.
- ²² *Злупко С.* Ідейна боротьба навколо аграрно-селянського питання в Галичині (кінець XIX — початок XX століть). — Львів, 1960. — С. 76.
- ²³ Там же.
- ²⁴ *Левинський В.* Селянство і соціал-демократія. — Львів, 1910. — С. 44.
- ²⁵ *Злупко С.* Назв. праця. — С. 76.
- ²⁶ Віче в Галичині // *Діло.* — 1900. — 17 (30) травня.
- ²⁷ Діло. — 1900 — 30 березня (12 квітня), 8(21) травня, 13 (26) червня, 5 (18) липня.
- ²⁸ Діло. — 1903. — 20 січня (5 лютого).
- ²⁹ Там же. — 25 січня (7 лютого).
- ³⁰ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців в 1848—1914. — Львів, 1926. — Т. 1. — С. 374, 37.
- ³¹ *Левицький К.* Назв. праця. — Т. 1. — С. 374, 375.
- ³² Там же. — С. 375.
- ³³ Там же. — С. 401.
- ³⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 12, арк. 3—3 зв.; спр. 309, арк. 151.
- ³⁵ Там же, ф. 146, оп. 8, спр. 12, арк. 3—3 зв.
- ³⁶ Народна тактика // *Діло.* — 1900. — 18 (31) січня.
- ³⁷ К руському населенню Галичини // *Галичанин.* — 1902. — 20 лютого (2 березня).
- ³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 312, арк. 1—2; спр. 215, арк. 81—82.
- ³⁹ Робота москвофілів // *Діло.* — 1900. — 8 (21) березня.
- ⁴⁰ *Красівський О.* Галичина у першій чверті XX ст.: проблеми польсько-українських стосунків. — Львів, 2000. — С. 347.
- ⁴¹ Польські демократи // *Діло.* — 1900. — 19 (23) березня.
- ⁴² *Михальський Ю.* Польська суспільність та українське питання у Галичині в період сеймових виборів 1908 р. — Львів, 1997. — С. 11.
- ⁴³ *Всеполюська демократія* // *Галичанин.* — 1902. — 1 (14) лютого.
- ⁴⁴ *Михальський Ю.* Назв. праця. — С. 11.

- ⁴⁵ *Петлюра С.* Політичні українські партії в Галичині // Україна. — 1907. — Т. 2. — Ч. 2. — С. 41.
- ⁴⁶ *Левинський В.* Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. — С. 47.
- ⁴⁷ Громадський голос. — 1905. 26 січня, 2, 18 лютого.
- ⁴⁸ Там же. — 5 січня.
- ⁴⁹ Чи ставати нам в компроміс з народовцями? // Громадський голос. — 1907. — 1 березня.
- ⁵⁰ Гуртуймося в радикальну партію // Громадський голос. — 1905. — 1 січня.
- ⁵¹ Хлопська політична організація // Громадський голос. — 1905. — 2 лютого.
- ⁵² Там же.
- ⁵³ До наших читачів і прихильників // Громадський голос. — 1906. — 6 липня.
- ⁵⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 109, арк. 91—92.
- ⁵⁵ *Жерноклеєв О.* Назв. праця. — С. 38.
- ⁵⁶ Воля. — 1905. — 1 квітня.
- ⁵⁷ Воля. — 1905. — 15 листопада, 15 січня.
- ⁵⁸ Воля. — 1906. — 6 лютого; *Левинський В.* Селянство і соціал-демократія. — С. 44.
- ⁵⁹ Революція в Росії // Діло. — 1905. — 13 (26) січня.
- ⁶⁰ Австрія і Росія // Діло. — 1905. — 18 (31) березня.
- ⁶¹ Там же.
- ⁶² Організуймося // Діло. — 1905. — 26 січня (8) лютого.
- ⁶³ Руслан. — 1905. — 12 (24), 14 (26) січня.
- ⁶⁴ Галичанин. — 1906. — 16 (29) юлія, 30 сентября (13 октябрия).
- ⁶⁵ *Лозинський М.* Листи з Галичини // Громадська думка. — 1906. — 21 січня.
- ⁶⁶ Громадський голос. — 1906. — 5 січня.
- ⁶⁷ Там же. — 16 січня.
- ⁶⁸ Там же. — 10 липня.
- ⁶⁹ *Левинський В.* Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. — С. 49.
- ⁷⁰ *Жерноклеєв О.* Назв. праця. — С. 60.
- ⁷¹ *Левинський В.* Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. — С. 49.
- ⁷² Там же.
- ⁷³ *Лозинський М.* З Австрійської України // Літературно-науковий вістник. — 1906. — Т. XXXIII. — Кн. 1. — С. 174.
- ⁷⁴ Воля. — 1906. — 15 лютого, 1 квітня; Діло. — 1906. — 20 січня (2 лютого).
- ⁷⁵ Діло. — 1906. — 20 січня (2 лютого).
- ⁷⁶ Там же.
- ⁷⁷ Там же. — 23 січня (5 лютого).
- ⁷⁸ *Жерноклеєв О.* Назв. праця. — С. 40.
- ⁷⁹ Протест Галицкой Руси // Галичанин. — 1906. — 22 сентября (5 октябрия).
- ⁸⁰ Там же.
- ⁸¹ Там же.
- ⁸² *Кугутяк М.* Назв. праця. — С. 105.
- ⁸³ *Левицький К.* Назв. праця. — Т. 1. — С. 430; *Феденко П.* Назв. праця. — С. 81.
- ⁸⁴ Земля і воля. — 1907. — 31 січня; ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 1414, арк. 15.
- ⁸⁵ *Феденко П.* Український громадський рух у ХХ столітті. — Подєбради, 1934. — С. 45.
- ⁸⁶ Там же.
- ⁸⁷ *Кугутяк М.* Назв. праця. — С. 106.
- ⁸⁸ Русини в новій ординації виборчій // Діло. — 1906. — 13 (26) лютого.
- ⁸⁹ До русинів галицької землі // Діло. — 1908. — 1 січня.
- ⁹⁰ Там же.
- ⁹¹ Там же.
- ⁹² Галичанин. — 1907. — 31 грудня.
- ⁹³ Москвофільсько-польський альянс // Діло. — 1908. — 18 січня.
- ⁹⁴ *Михальський Ю.* Назв. праця. — С. 16.
- ⁹⁵ *Жерноклеєв О.* Назв. праця. — С. 60.
- ⁹⁶ Вчєрашні вибори // Діло. — 1908. — 26 (13) лютого.